

Filozofija Promišljanje nje Europe

Što nam Gadamer kao jedno od »najstarije djece stoljeća« može reći o Europi i njenoj duhovnoj povijesti? Koje to pouke možemo iz nje izvući? Kakva je to naša zajednička prošlost, i što ona znači za našu budućnost? Prije svega, za Gadamera kao filozofa, ta pitanja znače uvijek samo jedno: što je filozofiji činiti s našim današnjim stanjem?

Hans Georg Gadamer, Nasljeđe Europe, prijevod Kiril Miladinov, Biblioteka Parnas, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Hans-Georg Gadamer (rođen 1900), najstariji, a po mišljenju mnogih i najvažniji živući filozof, filozofskoj je javnosti poznat ponajprije po svome životnom djelu *Istina i metoda (Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik)*, ali i po nizu drugih djela, koja sva zajedno predstavljaju jedan od stožernih opusa kako filozofijske hermeneutike — koja je Gadamerovo temeljno i trajno filozofsko usmjerenje — tako i cijele filozofije dvadesetog stoljeća. No, osim kao filozof (on sam dođao bi »i filolog«), Gadamer nam je danas zanimljiv i kao »svjedok stoljeća«, koji je svojim životom, ali i tzv. filozofskom egzistencijom obuhvatio gotovo cijelo stoljeće, što je uloga koju on vrlo rado prihvaća. Možda nam ponajbolje o tome govori knjiga *Nasljeđe Europe (Das Erbe Europas)*, koja se u nas pojavljuje u izdanju Matice hrvatske (Biblioteka Parnas), u prijevodu Kirila Miladinova.

Nasljeđe Europe zbirka je Gadamerovih zasebno, mahom prigodno nastalih predavanja i članaka, u kojoj on — uvijek iz svoje filozofske perspektive, a s bogatim iskustvom i ne samo filozofskom erudicijom — razmatra prošlost, sadašnjost i budućnost Europe. Što nam Gadamer kao jedno od »najstarije djece stoljeća« može reći o Europi i njenoj duhovnoj povijesti? Koje to pouke možemo iz nje izvući? Kakva je to naša zajednička prošlost, i što ona znači za našu budućnost? Prije svega, za Gadamera kao filozofa, ta pitanja znače uvijek samo jedno: što je filozofiji činiti s našim današnjim stanjem? Pritom, on, u skladu sa stajalištima razvijenim u svojim temeljnim djelima, govori uvijek osvrćući se na tradiciju koja je odredila Europu i čitavo čovječanstvo onakvima kakve ih danas poznajemo. U ovome djelu naročito dolazi do izražaja Gadamer kao mislilac koji je, gotovo bih rekao, opterećen tradicijom, ali samo kao načinom na koji razumijevamo našu sadašnjost te nastojimo reći nešto o našoj budućnosti.

Budući da su svi tekstovi, kako je već spomenuto, nastali neovisno jedan od drugom, u ovome prikazu, koji je odveć kratak da bi iscrpio sve bogatstvo Gadamerovih misaonih uvida, oni će biti pojedinačno i predstavljeni.

Mnogolikost Europe — nasljeđe i budućnost Već naslov poglavlja zadaje i na prvi pogled vrlo opširnu temu, unutar koje Gadamer — svojim analizama, ekskursima te navedenim primjerima — naizgled lako, pogađa bit zadane teme. Stanje današnjega čovječanstva, koje je obilježeno globalnim naoružavanjem i za sada još nedovoljno osviještenom ekološkom krizom, koja nas približava »graničnoj zoni života i preživljavanja«, s jedne nas strane nuka, kao ljude, na pitanje o vlastitom opstanku, a s druge traži i od filozofije da se iznova odredi prema pitanju o budućnosti čovječanstva. Prije svega, to znači da nam valja odrediti što filozofija zapravo jest i u kom je smislu ona povezana s našom europskom civilizacijom, u čemu će se onda iskristalizirati i zadaća filozofije, problem koji je u podlozi svih ovdje objedinjenih Gadamerovih rasprava. Ono što je odredilo filozofiju i što je svakako specifično europsko jest da je razvoj filozofije od grčkih početaka bio vezan uz znanost. Ali pojava modernih iskustvenih znanosti, te diferencijacije znanosti na prirodne i duhovne, rastvorili su prvotno jedinstvo filozofije i znanosti te dala filozofiji novu ulogu posrednika između »krajnosti istraživačkoga puta u nepoznato« i »očuvanja prisnog i razumljivog životnog znanja«. Ta nova uloga filozofije — da posreduje između znanstvenih dostignuća i njihove primjene na praksu, shvaćenu u njezinu, u Gadamera precizno objašnjenu, izvornu grčkom značenju — u doba današnjega tehničkog *napretka* naročito dolazi do izražaja u ekološkim pitanjima, ali za Gadamera je od toga neodvojiva i obrana cjeline kulturnog bogatstva, koja je navlastita zadaća hermeneutike. Zadaća je, dakle, da se pita i o onome što nam je najbliže — o Europi; o, u naslovu istaknutoj, mnogolikosti Europe. Mnogolikost Europe ponajprije znači njezinu mnogojezičnost, u kojoj se »drugi u svojoj drugosti sasvim približio« i koja znači »drugost koja poziva te koja pridonosi vlastitom susretu sa sobom samim.« Ta naša *prisiljenost* na suživot s drugim kulturama i jezicima, religijama i konfesijama, ta jedinstvenost Europe (ali nikako u smislu saveza političke moći), za nas je prava škola u kojoj trebamo naučiti svoju europsku zadaću koja je, po Gadameru, ujedno i budućnost čovječanstva. Riječ je, zapravo, o praktičnoj primjeni (i zadaći) naše »naučenosti na drugo«: živjeti s drugim

kao drugi drugoga, što vrijedi kako za pojedinca tako i za zajednice. Očuvanje kultura naroda i država, ali i očuvanje prirode, jest ono na što se Europa uvijek iznova mora podsjećati; to je ono što je ujedno zadaća filozofije i zadaća čovječanstva, svih nas kao ljudi.

Budućnost europskih duhovnih znanosti Ono što je u prvome poglavlju bilo tek naznačeno, sada postaje temom cijeloga poglavlja. Duhovne su znanosti — ponajprije zbog svoje utemeljenosti u mnogojezičnosti i multikulturalnosti Europe — nerazdruživo povezane sa samom duhovnom poviješću Europe, a igraju i važnu ulogu u kulturnom životu čovječanstva. Vraćajući se opet na sam početak, na iskon iz kojega jedino možemo shvatiti kako je Europa postala ono što danas jest, Gadamer tematizira znanost kao ono određujuće za duhovno oblikovanje Europe. No, Gadamer — uvažavajući raslojavanje koje se s novim vijekom dogodilo u znanosti (prirodne i duhovne znanosti) — pritom govori o duhovnim znanostima, a time i o njihovoj ulozi u promišljanju Europe. Pustolovina čovječanstva koja nam se uvijek iznova nudi pod imenom (ponajprije tehničkog) *napretka*, a koja teži za pojednostavnjivanjem naše slike svijeta, pokazuje i svoju drugu stranu, jer: »Bezavičajnost kojom čovjeka ugrožava moderna industrija tjera u potragu za zavičajem.« Javlja se, naime, aktualiziranje pluralizma, višezječnosti i multikulturalnosti Europe, što nas tjera na ponovno definiranje često pogrešno shvaćana pojma tolerancije, koja, po Gadameru, ne znači podčinjavanje, već upravo naročitu snagu koja se pokazuje u priznavanju drugog. Ta pluralistička isprepletenost Europe i čovječanstva, protumačiva samo iz stalna okretanja europskoj i svjetskoj prošlosti, zadaća je koja se postavlja pred duhovne znanosti koje »oštre pogled za ustrajne snage življenog života« i koje su uvijek u stanovitu smislu okrenute prošlosti, ali samo da bi podsjetile sadašnjost na zadaće budućnosti. Shvatiti duhovno jedinstvo Europe i kao zbilju i kao zadaću, koje su izrasle iz mnogolikosti Europe, ono je što treba stajati prije svakoga političkog oblikovanja Europe. Stoga nam i Gadamerov govor o prošlosti i budućnosti duhovnih znanosti može reći mnogo toga i o budućnosti same Europe.

Kraj umjetnosti? Često najavljavani *kraj umjetnosti* za Gadamera ne znači neku *promjenu stvari ukusa*, već samo govori o dvome: zalasku obrazovnog društva i zalasku njegove estetičke kulture. Da bi odgovorio na to pitanje i shvatio taj proces, Gadamer traži *misaonu pomoć* te se obraća Hegelu, pa i uz naslov teksta dodaje podnaslov *Od Hegelova nauka o prošlosnom karakteru umjetnosti do današnje anti-umjetnosti*. No, Gadamer Hegelov nauk o prošlosnom karakteru umjetnosti prihvaća, ali ga u stanovitu smislu i proširuje: umjetnost se danas mora osvrtni na dva svoja lica: na umjetnost kao *sadašnjost prošlosti*, koja je jednakovna za sva vremena, te na *suvremenu umjetnost*, koja je zapravo jedina umjetnost našeg vremena. Moderna umjetnost mora iz svoje današnje nesamorasumljivosti postići novu uvjerljivost, što danas, u doba silne (re)produkcije, postaje sve teže. Ona — želi li očuvati dijalog koji, na razini prepoznavanja i dopunjavanja, postoji u odnosu stvaralac-primalac — treba težiti tome da u borbi s »poplavom koja otupljuje svaku prijemljivost« oblikuje djela iz kojih će početi zračiti nova zavičajnost. A kako, pored te *zadaće* umjetnosti, stoji s *krajem umjetnosti*? Dok ljudi oblikuju svoj život, bit će i umjetnosti. »Svaki tobožnji kraj umjetnosti«, zaključuje Gadamer, »bit će početak nove umjetnosti.«

Činjenica znanosti Današnje društvo, obilježeno »napretkom koji pretječe sam sebe«, a vezano za to i očekivanjem od znanosti, društvo je znanosti. No, pitanje koje Gadamer postavlja jest: kakve znanosti? Neizbježna činjenica na koju pritom nailazimo jest suprotnost prirodnih i duhovnih znanosti. U tom odnosu opet postoji i stanovita solidarnost prirodnih i duhovnih znanosti — ne samo u institucionalnom smislu — čiji je uzrok, čini se, izvan znanosti, u uređenju modernog društva i vjeri u znanost koja pretječe prave mogućnosti znanosti. No, da bi otkrio u čemu leži solidarnost znanosti, da bi uopće tematizirao suprotnost između prirodnih i duhovnih znanosti, da bi uopće odredio kakav je njihov odnos, Gadamer se pita što nama znači sama činjenica znanosti. Stoga je on promatra u tri koraka. Najprije je to činjenica znanosti u shvaćanju devetnaestog stoljeća, gdje je ona u biti teorija matematičko-prirodnoznanstvene spoznaje koja se nadopunjuje teorijom historijske spoznaje; zatim činjenica znanosti kao osnova čitave novovjekovne zapadne kulture, gdje ona kao takva ne vrijedi samo za stručnjake, već je pod stalnim (često i opasnim) utjecajem društva; i konačno činjenica znanosti onakva kakva se doživljava i njeguje u krugu onih koji se znanosti bave. Na tragu pitanja o onome što razdvaja i ujedinjuje prirodne i duhovne znanosti, Gadamer ustvrđuje da su i tako različite metodike koje se pojavljuju u te dvije vrste znanosti, u svojoj srži na tragu istoga zahtjeva. Ali prirodne i duhovne znanosti možda su i jače povezane — disciplinom; jer disciplina je »ona koja nas kao istraživače prisiljava da nikada ne izgubimo iz vida granice onoga što znamo i ona koja nas naposljetku prisiljava da ostanemo vjerni vlastitoj zapadnoj povijesti koja je (...) na sebe preuzela odgovornost da brani čovječnost u sve moćnijim mogućnostima čovječanstva.«

»Građani dvaju svjetova« U tome se poglavlju Gadamer ponovno vraća na povijesni razvoj znanosti koja je ono što duboko obilježava europsku civilizaciju. Mi kao »građani dvaju svjetova« oblikovani smo, s jedne strane, predajom naše kulture, a, s druge strane, modernim iskustvenim znanostima koje su preoblikovale naš svijet i naše razumijevanje svijeta. U ovome razmatranju, koje je — stječe se dojam — samo čvrsta podloga za govor o pojedinačnim aspektima onoga određujućeg za današnjicu, nalazimo sažete, ali ne i manje duboke rasprave o jeziku, praktičnoj filozofiji u grčkom i današnjem poimanju, o grčkoj filozofiji uopće i načinu na koji se danas trebamo pozivati na

nju. Gadamer objedinjujući — kao i drugdje — historijskim razmatranjem temelje europske kulture koji leže u znanosti i njenom razvoju (od antike, preko novog vijeka do danas) s današnjicom, izvodi zaključak, odnosno postavlja zadaću filozofije: ograničiti svoje znanstveno umijeće na razborito znanje koje se hrani iz kulturne predaje čovječanstva. Zadaća nas kao Europljana i cijeloga čovječanstva, da u drugosti i drugome prepoznamo ono zajedničko, postaje time i zadaća filozofije: znanost o čovjeku u čitavoj njegovoj mnogolikosti.

Antropološke osnove čovjekove slobode

Sloboda je, kako Gadamer kaže, zadaća čovjeka i njegova političkog umijeća, što samo potvrđuju borbe za slobodu koje su se zbivale tijekom povijesti. Isto vrijeme, povijest slobode je i povijest vlasti. Iz toga dvoga proizlazi i pitanje: koji su to društveni poređci koji će pridonijeti postizanju onoga stanja u kojemu će se ozbiljiti sloboda koja čini čovjeka čovjekom? U tom smislu, Gadamer tematizira povijesne primjere društvenih poređaka i naročito modernu pravnu državu, te još jednom ističe, ali ovaj put iz aspekta čovjekove slobode, dvojaku zadaću čovječanstva. Ono treba biti svjesno sebe kao građana svijeta i stoga svaki rat promatrati kao građanski rat. S druge strane, valja nam očuvati prirodni okoliš kao osnovu našega života. Jer: u današnjoj situaciji čovječanstva do izražaja, u svome punom smislu, dolazi njegova vječna zadaća da jezikom i dogovorom uređi ljudsko društvo tako da se ono »uzdiže nad zakon trenutka i nad ustrajavanje pojedinca na samome sebi«.

Granice eksperta Kada Gadamer zabrinuto upozorava na ulogu koja se u današnje doba, u društvenom i političkom životu, daje ekspertu, on tada govori o istraživaču koji ujedno mora biti procjenitelj i koji je rastrgan između znanosti (dakle, nekog svoga znanja) i primjene znanja u praksi. To je također i stari antički problem između znanja i umijeća, a pitanje o granicama eksperta približava se pitanju o granicama znanosti. Društvo, koje danas sve više diktira uvjete i samoj znanosti, ne luči položaj znanstvenika kao istraživača i *procjenitelja* od znanstvenika kao donositelja konačnih odluka. Ekspert, kao *procjenitelj*, ne bi smio biti onaj koji na kraju donosi odluke, već radije autoritet kojega valja saslušati prije donošenja odluka. Znanstvenika i samu znanost ne smije se dovesti u situaciju da donose krajnje odluke, jer znanost ne može biti odgovorna za primjenu svojih rezultata; ta odgovornost leži na društvu u cjelini i njegovoj političkoj organizaciji. Ako se tako postavimo, smatra Gadamer, uvidjet ćemo da granice eksperta ne znače samo i granice znanosti, već da one predstavljaju i naše vlastite granice u kojima odgovornost ne možemo jednostavno prenijeti na eksperta kao donositelja konačnih odluka, u kojima sami moramo preuzeti odgovornost za sebe i za čovječanstvo.

U posljednja dva poglavlja knjige — *O poučavateljima i poučavanima* (govor prigodno dodjele nagrade *Karl Jaspers*) i *Zadaća filozofije* — Gadamer, s obzirom na svoje misaono iskustvo (koje obuhvaća čitavu filozofiju 20. stoljeća), koje mu daje za pravo da govori o cjelini filozofije, pa i o njezinoj zadaći — jednostavno izlaže misaoni put na kojem se susretao, družio i ostajao u duhovnom zajedništvu sa misliljima filozofske tradicije i suvremenosti. Ne umanjujući važnost niza filozofa za svoju vlastitu filozofiju, kao najvažnije ističe Hegela, Heideggera, Jaspersa, a naročito dva stalna i najvažnija poticaja: Platona, »učitelja svih onih koji ne mogu od sebe odbaciti filozofiju kao zadaću«, i umjetnost. Nalazeći u tom slušanju, sumišljenju i obogaćivanju ono bitno hermeneutičko, *dušu hermeneutike*, Gadamer zaključuje posljednje poglavlje (što je možda i najsazetiji zaključak cijele knjige): »Slušati sve što nam netko govori te dopustiti da nam se to kaže, u tome je sadržan visok zahtjev koji se postavlja svakom čovjeku. Podsjetiti se na to za sebe samoga, to je za svakoga nešto sasvim vlastito. Učiniti to za sve i to za sve uvjerljivo, to je zadaća filozofije.« Promatrajući upravo Europu, u svom njenom mnogojezičnom, multikulturalnom i povijesnom bogatstvu, kao to mjesto slušanja, Europu kao izvor znanosti, duhovnih znanosti i filozofije, Gadamer, zapravo, promišljanje Europe smatra jednom od temeljnih zadaća filozofije, tj. — kako to na drugom mjestu, u članku *Vom Wort zum Begriff*, kaže — »zadacom hermeneutike kao filozofije.«

Hrvoje Jurić

